

УЎТ: 633.31(089):631.52

XORIJIY BEDA NAV, NAMUNALARINING LALMIKOR MAYDONDA BEDA QANDALASI BILAN KASALLANISH DARAJASI TAHLILI

Gulmuratova Sevara O‘razali qizi

Lalmikor dehqonchilik ilmiy-tadqiqod

instituti tayanch doktoranti

sevaragulmuratova80@gmail.com

Annotatsiya. Bedaning lalmikor dehqonchilik ilmiy-tadqiqot instituti markaziy tajriba uchastkasining lalmikor maydonida ekolo-geografik uzoq nav, namunalarini 2023-2025 yillarda beda qandalasi bilan o‘rganilgan k-6647, 6651, k-6734, k-6335 va k-6638 kabi ekolo-geografik uzoq nav, namunalar andozaga va boshqa namunalarga nisbatan bardoshli bo‘lganligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: beda, pichan, beda qandalasi, sariq dog‘lanish, na‘muna, oila, maxsuldorlik, ko‘k massa oziq-ovqat havfsizligi, tizma, seleksiya, urug‘chilik.

Аннотация. Установлено, что эколого-географические длинные сорта, образцы которых изучались с люцерной кандала в 2023-2025 годах на центральном опытном участке Лалмикорского НИИСХ люцерны, такие как к-6647, 6651, к-6734, к-6335 и к-6638, образцы оказались устойчивыми к стандарту и другим образцам.

Ключевые слова: люцерна, сено, люцерна, желтая пятнистость, образец, семейство, продуктивность, зеленая масса, продовольственная безопасность, гряда, селекция, семеноводство

Abstract. It was found that eco-geographical long varieties, samples of which were studied with alfalfa kanдала in 2023-2025 in the central experimental plot of Lalmikor Agricultural Research Institute of alfalfa, such as k-6647, 6651, k-6734, k-6335 and k-6638, samples were resistant to the standard and other samples.

Key words: alfalfa, hay, alfalfa, yellow spot, sample, family, productivity, blue mass food safety, ridge, selection, seed production.

Kirish. Bedaning xalq xo'jaligidagi ahamiyati faqat ozuqaviy qiymati bilan cheklanib qolmaydi. Bir qator ilmiy tadqiqotlarda uning tuproq unumdorligini oshirishdagi roli ham alohida ta'kidlangan. Masalan, Carlsson va Huss-Danell tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda dukkakli o'simliklar, jumladan beda, atmosfera azotini biologik yo'l bilan o'zlashtirish qobiliyatiga ega ekanligi aniqlangan. (1).

Barnes va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda beda tuproq strukturasi va uning fizik xususiyatlarini yaxshilashda muhim rol o'ynashi qayd etilgan. (2).

Shunday qilib, beda (*Medicago sativa* L.) o'simligi yuqori ozuqaviy qiymati, ekologik moslashuvchanligi, tuproq unumdorligini oshirish qobiliyati hamda chorvachilik uchun muhim yem-xashak manbai sifatida xalq xo'jaligida katta ahamiyatga ega ekin hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar beda seleksiyasini takomillashtirish, uning genetik resurslaridan samarali foydalanish hamda qurg'oqchilik va issiqlik kabi stress omillariga chidamli yangi navlarni yaratish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilmoqda (3).

Bedaning beda qandalasi bilan zararlanishi lalmikor maydonlarda beda yetishtirishda keng uchraydigan muammolardan biri. Beda qandalasi asosan yosh barglar, gullar va urug' hosil bo'ladigan qismlarga zarar yetkazadi. Beda qandalasi *Adelphocoris lineolatus* deb ataladigan zararkunanda bo'lib, u beda maydonlarida keng tarqalgan. Uning zararlanish belgilari barglarda sarg'ayish va qurish, gullar to'kilib ketishi, o'simlik o'sishining sekinlashishi, urug'lik bedada hosilning keskin kamayishi va poya va barglarda mayda teshilish izlari kabi belgilar bilan namoyon bo'ladi.

Tadqiqod va uslublar. Tadqiqodlarda beda nav na'munalarining beda qandalasi bilan kasallanish darajasi ko'rsatgichlari V.R.Vilyams nomidagi Butunittifoq yem-xashak ekinlari ilmiy-tadqiqod instituti olimlari A.M.Konstantinov va boshqalar uslubida, matematik statistik tahlillar B.A. Dospexov uslubi hamda Mc Exsel dasturi asosida amalga oshirilgan.

Natijalar va munozara. Lalmikor maydonlarda zararlanish asosiy sabablari, quruq va issiq iqlim sharoiti, bedaning bir joyda uzoq yillar yetishtirilishi, tabiiy dushman hasharotlarning kamayishi va yerdagi namlikning yetarli bo'lmashligidir. Voyaga yetgan hashorat davrida o'tsimon o'simliklar, to'kilgan xazonlar ostida qishlab chiqib, xavo xarorati 12°S ga yetganda alohida zotlari, 16°S ga ko'tarilganda esa qandala ozuqa izlab ucha boshlaydi. Ammo qalin to'shama ostida qishlayotgan qandalalar xarorat 22-25 °S ga yetgandagina chiqa boshlaydi, ya'ni ularning qishlovdan ommaviy chiqishi mart oyining ikkinchi yarmidan aprel oyining birinchi o'n kunligi

oxiriga qadar davom etadi. Erkak qandala zotlari esa kuzgi g'alla ekinlaridan urg'ochi zotlari uchib ketishidan so'ng bir xafta o'tib tark etadilar.

Tajribalarda bedani xorijiy nav, namunalarini beda qandalasi bilan zararlanishi bo'yicha fenologik kuzatuvlar olib borildi. Ushbu hashorat bilan har bir namuna va andoza navidan 35 tadan o'simliklarni zararlanishi tahlil qilindi. Beda qandalasi bilan xorijiy nav, namunalari 2023 yilda 3,8 % dan k-6647 (Misr) namunisi, 11,2 % gacha k-7051 (Afg'oniston) namunasi hamda 2024 yilda 3,6 % dan k-6647, k-6651 va k-6638 namunalari, 10,5 % gacha k-7051 (Afg'oniston) namunada zararlanganligi qayd etildi. Shuningdek, 2025 yilda esa ushbu hashorat bilan 1,7 % dan k-6335 (Suriya) namuna, 8,6 % gacha k-7051 (Afg'oniston) namunada hamda andoza sifatida o'rganilgan Arednaya navida 2023 yilda 9,4 %, 2024 yilda 10,3 % va 2025 yilda 8,1 % zararlanganligi aniqlandi (jadvalga qarang).

jadval

Bedaning ekolo-geografik uzoq nav, namunalarining lalmikor maydonda beda qandalasi bilan zararlanishi (2023-2025 yy).

Tartib raqami №	Kolleksiya raqami	Ekolo-geografik uzoq nav na'munalarning kelib chiqishi	Beda qandalasi bilan zararlanishi			
			2023 yildagi zararlanish darajasi (%)	2024 yildagi zararlanish darajasi (%)	2025 yildagi zararlanish darajasi (%)	O'rtacha ko'rsatgich (2023-2025) (%)
1	k-6643	Tripoli	8,2	9,1	6,5	7,93
2	k-6647	Misr	3,8	3,6	2,9	3,43
3	k-6651	J.Afrika	4,6	3,6	3,1	3,77
4	k-6652	Yugoslaviya	10,4	8,7	4,9	8,00
5	k-6721	Qozog'iston	9,6	7,6	5,8	7,67
6	k-6734	Xitoy	5,1	4,7	2,8	4,20
7	k-7051	Afg'oniston	11,2	10,5	8,6	10,10
8	k-7053	Argentina	7,8	6,2	4,7	6,23
9	k-7064	Mongoliya	8,6	5,4	7,6	7,20

10	K-7072	AQSH	3,9	5,1	4,2	4,40
11	K-6219	Polsha	9,3	4,3	3,9	5,83
12	K-6222	Voronej	11,0	9,7	8,1	9,60
13	K-6335	Suriya	4,7	3,9	1,7	3,43
14	K-6349	Armaniston	6,5	4,6	3,5	4,87
15	K-6520	AQSH	7,4	8,9	6,2	7,50
16	K-6521	Bolgariya	8,3	5,7	3,8	5,93
17	K-6523	Marokko	9,5	7,3	4,2	7,00
18	K-6638	AQSH	5,1	3,6	2,3	3,67
19	K-1168	Angliya	10,2	8,6	5,4	8,07
20	K-6185	Chexoslovakiya	6,7	9,7	4,7	7,03
St. Arednaya		G'allaorol	9,4	10,3	8,1	9,26

Xulosa. Tajribalarda 2023-2025 yillar davomida o'rganilgan 20 ta ekolo-geografik uzoq nav, namunalardan k-6643 namuna 7,93 %, k-6652 namuna 8,0 %, k-6721 namuna 7,67 %, k-7054 namuna 10,1 %, k-7061 namuna 7,2 %, k-6222 namuna 9,6 %, k-6220 namuna 7,5 % va k-1168 namuna 8,07 % ni tashkil etib, beda qandalasi bilan andozaga nisbatan zararlanishi yuqori ko'rsatkichlarni namoyon etganligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Carlsson, G., and Huss-Danell, K. (2003). Nitrogen fixation in perennial forage legumes in the field. *Plant Soil* 253, 353–372. doi: 10.1023/A:1024847017371
2. Barnes, D. K Lamb, J., Samac, D. A., Henjum, K. I. (2000). Increased herbage yield in alfalfa associated with selection for fibrous and lateral roots. *Crop Science*, 40, 693–699. <https://doi.org/10.2135/cropsci2000.403693x>

3. Huang, Z., Liu, Y., Cui, Z., Fang, Y., He, H., Liu, B., et al. (2018). Soil water storage deficit of alfalfa (*Medicago sativa*) grasslands along ages in arid area (China). *Field Crop Res.* 221, 1–6. doi: 10.1016/j.fcr.2018.02.013